

Peter Buijs, *De geboorte van het moderne IK. Geluk en identiteit in Nederlandse egodocumenten circa 1500-1850*. Hilversum, Verloren, 2021, 214 pp. ISBN 9789087049195. Euro 25,00.

In de tweede helft van de achttiende eeuw begon men op een nieuwe manier over ervaringen en gevoelens te schrijven. Egodocumenten zoals het dagboek werden expliciet zelfreflexief. Dat subjectiviteit hier een andere betekenis kreeg, wordt duidelijk als je dagboeken uit die tijd met egodocumenten van de periode daarvoor vergelijkt. Dit doet Peter Buijs in zijn studie *De geboorte van het moderne IK. Geluk en identiteit in Nederlandse egodocumenten circa 1500-1850*.

Het doel van deze studie is om bestaande stellingen over de ontwikkeling van ‘moderne’ subjectiviteit te toetsen aan de hand van een brede selectie Nederlandse egodocumenten. Buijs vertrekt vanuit het idee dat de opkomst van het moderne ik vooral kan worden gekoppeld aan meer aandacht voor het alledaagse en een immanenter levenshouding: de zoektocht naar ‘aards geluk’ in plaats van naar hemelse gelukzaligheid.

De in het eerste deel van de studie onderzochte egodocumenten uit de zestiende eeuw zoals Erasmus’ brieven, humanistische autobiografieën en enkele dagboeken bevestigen dat het schrijven over de eigen subjectiviteit en gevoelens in deze eeuw nog geen doel op zich was. Zelfbespiegeling en gevoelsuitingen kwamen in deze bronnen weliswaar aan bod, maar waren ondergeschikt aan het schrijven als instandhouden van sociale netwerken, het presenteren van je eigen persoon als geleerde aan een publiek of het opschrijven van gebeurtenissen uit je persoonlijke omgeving als kroniek of geheugensteun.

Het tweede deel van de studie laat zien hoe het schrijven over de eigen persoon vanaf het einde van de zestiende eeuw veranderde en welke ontwikkelingen hierbij een rol speelden. Onder invloed van de Reformatie kreeg het gewone leven meer waardering. Mensen beschouwden huwelijk en arbeid als geheiligde levensvormen. Daardoor werd het normaler om het schrijven aan het alledaagse, aan persoonlijke problemen en aan gevoelens te wijden, ook al gebeurde dit met name met betrekking tot buitengewone gebeurtenissen zoals het overlijden van een naaste. Ook zette het idee door dat de mens zichzelf (en de maatschappij) kan en moet vormen. Dit maakte

zelfbespiegeling ook in opvoedkundig opzicht belangrijker: zelfreflectie in egodocumenten werd ook een middel om kinderen en kleinkinderen levenslessen mee te geven. Tegelijkertijd probeerden schrijvers hun eigen tijd historisch te duiden en gingen zij van een maatschappij in verandering uit waartegenover zij zichzelf moesten positioneren. In de loop van de achttiende eeuw werden de beschreven details uit het eigen leven steeds intiemer: dagboekschrijvers vertelden over jeugdige verliefdheden of het verdriet van een echtgenote die door een zware bevalling niet zelf borstvoeding kon geven.

Buijs' boek biedt aan de hand van een groot aantal egodocumenten een intrigerende inkijk in het leven van mensen door de eeuwen heen, in het geval van de zeventiende-eeuwse Jan Sijwertz Kolm zelfs voorzien van zelf getekende plaatjes. Tegelijkertijd is het boek meer dan een verzameling interessante teksten over de leefomstandigheden en opvattingen van mensen in de vroegmoderne periode. Dit wordt vooral duidelijk in het derde deel van de studie, dat aan de hand van egodocumenten van de zestiende tot de negentiende eeuw probeert te herleiden waardoor de omslag naar het persoonlijke in de tweede helft van de achttiende eeuw werd veroorzaakt. Introspectie, zo laat Buijs zien, speelt al in egodocumenten van de zestiende eeuw een rol, maar dit leidde in die periode niet per se tot zelfreflectie. Als zelfreflectie tot uitdrukking kwam, dan gebeurde dit in een duidelijk religieuze context, geworteld in een christelijke, Augustiaanse traditie. Buijs benadrukt nog eens het *Geheime dagboek* (1771) van de Zwitserse dominee Johann Kaspar Lavater als omslagpunt in de rol die aan zelfreflectie wordt toegewezen. Lavater schrijft vanuit een piëtistische traditie die aan zelfonderzoek en de daaruit voortkomende zelfverbetering een belangrijke religieuze functie toewijst. In Lavaters dagboek kan de zelfreflectie echter volgens Buijs worden losgekoppeld van een religieuze context en ook als middel tot het bereiken van aards geluk worden gezien. In zekere zin worden zelfreflectie en zelfuiting een doel op zich. Buijs laat zien dat vanaf dan in egodocumenten tot het midden van de negentiende eeuw juist het vorm geven aan je eigen leven tot worstelingen kan leiden die mensen in hun dagboeken verwerken en reflecteren.

Doordat Buijs zijn bronnen aan moderniteitsconcepten toetst, geeft zijn diepgaand en goed gestructureerd brononderzoek aanleiding voor verdere discussie. Buijs bekrachtigt aan de hand van de door hem onderzochte egodocumenten Charles Taylors idee van bevestiging van het gewone leven en innerlijke expressie als kern van het moderne ik. Hij vult naast het alledaagse en zelfexpressie een derde voorwaarde voor het moderne ik aan: het streven naar *aards* geluk. De waardering van het alledaagse en de aandacht

voor de eigen identiteit zijn volgens Buijs' analyse al sinds de Reformatie in egodocumenten te vinden. In de loop van de volgende eeuwen kwamen ze dan steeds centraler te staan en richtten mensen zich meer op aards dan op hemels geluk.

Deze analyse benadrukt secularisatie als motor van moderniteit. 'Geluk' blijkt hierbij een *fuzzy concept* dat als 'zeker geluksgevoel' in elke eeuw tot uitdrukking kan komen. Buijs vindt het daardoor ook bijna in elk egodocument terug en werkt in zijn analyse in overeenstemming met klassieke moderniteitstheorieën toe naar de immanente versie van geluk. Soms is het maar de vraag of dit aardse geluk daadwerkelijk in de egodocumenten, ook van de achttiende eeuw, kan worden aangetroffen. Als Lavater schrijft dat je deugdzamer en *gelukzaliger* kan worden door zelfonderzoek, wordt dit in Buijs' interpretatie verwerkt tot het inzicht dat je deugdzamer en *gelukkiger* kan worden door jezelf beter te leren kennen. Als 'gelukzalig' 'gelukkig' wordt, maakt de interpretatie het geluk iets aardser dan het in de bron is.

Uit het rijke tekstmateriaal dat Buijs presenteert rijst hiermee de vraag of aards geluk nu echt een voorwaarde voor de 'geboorte' van het moderne ik was. Buijs laat net zo overtuigend zien dat vanaf de Reformatie in zowel religieuze als filosofische stromingen zelfkennis, zelfreflectie en het omgaan met en uiten van je eigen gevoelens een centrale betekenis kregen omdat het ik als iets vormbaars werd opgevat. Los van het streven naar aards of hemels geluk – of iets ertussen in – toont Buijs' brononderzoek hoe deze veranderenden opvattingen over het belang van zelfonderzoek het schrijven van mensen over hun eigen leven beïnvloedden. Buijs zet zich aan het begin van zijn studie af tegen Foucault, omdat die het einde van het ik zou hebben geponeerd. Zijn studie illustreert echter op fascinerende wijze Foucaults opvatting dat het ik een discursief gegeven is en laat zien hoe het door de eeuwen heen verschillend werd ingevuld.

Beatrix van Dam, WWU Münster